

Türk Klasikleri Yayıncılığı Ekseninde Dil İçi Çeviri Uygulamaları

Prof. Dr. Sergül VURAL KARA

Mersin Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Mütercim ve Tercümanlık Bölümü

sergulv@mersin.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-6038-7011>

Özet

Türk klasik eserleri yayıncılık sektöründe her daim yerini korumuştur. Özellikle son dönemlerde toplumda tarihsel içerikli yayınlara yönelik eğilimin artmasına koşut olarak klasik Türk romanlarına da ilgi artmıştır. Klasik eser yayıncılığı konusunda deneyimli yayınevleri sundukları profesyonel editoryal hizmetler ile okuyucu beklentilerini karşılamayı amaçlamaktadırlar. Eski dönemlere ait eserler bu bağlamda özellikli işlemler sonucunda günümüz okuyucusu ile buluşturulmaktadır: Dil içi çeviri uygulamaları sayesinde klasik Türk romanları sadeleştirerek güncel dil kullanımının ağırlık kazandığı metinler olarak yayımlanmaktadır. Bu çerçevede eski dil kullanımlarını güncelleme yöntemi olarak işlevini yerine getiren dil içi çeviri, yan metinsel içerikler ile desteklenmektedir. Yayınevi tercihlerine göre farklılık gösteren yan metinsel seçki eski eserlerin yeniden basımında önemli bir işleve sahiptir: Yan metinler aracılığı ile ortaya konan bilgiler, eski dönemlere ait eserin alımlanma sürecine katkı sunmaktadır. Yayınevleri orijinal yapıt ile ilişkili metinleri dahil ederek günümüz okuyucusunun ilgili eseri geniş bir perspektiften doğru kavrayabilmesine yardımcı olmayı amaçlamaktadırlar. Buradan hareketle aşağıdaki çalışmada farklı yayınevlerinin profesyonel yayıncılık adına sundukları dil içi çeviri hizmetleri karşılaştırılmalı olarak betimlenecektir. Temsili olarak seçilmiş veri tabanı üzerinden dil içi çeviri çerçevesinde yan metinlerin öneminin altı çizilecektir. Böylece yayıncılık piyasasındaki uygulamalardan doğru çeviribilimin dil içi çeviri bağlamında süre gelen alansal tartışmalara katkı sunulması hedeflenmektedir.

Anahtar kelimeler: Türk edebiyatı klasikleri, diliçi çeviri, çeviri yöntemleri, yan metin, çeviri tarihi, yayınevi

Intralingual Translation Practices in the Context of Turkish Classics Publishing

Abstract

Turkish classical works have always maintained their place in the publishing sector. In recent years, interest in classical Turkish novels has increased in parallel with the increasing tendency towards publications with historical content in society. Publishing houses experienced in classical work publishing aim to meet reader expectations with the professional editorial services they offer. In this context, works from old periods are brought together with today's readers because of special processes: Thanks to intralingual translation applications, classical Turkish novels are simplified and published as texts in which current language usage gains importance. In this context, intralingual translation, which functions as a method of adapting old language usage to the present, is supported by paratextual content. Paratextual selection, which varies according to publishing house preferences, has an important function in the reprinting of old works: The information provided through paratexts contributes to the reception process of the work from old periods. Publishing houses aim to help today's readers correctly comprehend the relevant work from a broad perspective by including texts related to the original work. Based on this, the following study will comparatively describe the intralingual translation services offered by different publishing houses in the name of professional publishing. The importance of paratexts in the context of intralingual translation will be underlined through a representatively selected database. Thus, it is aimed to contribute to the ongoing field discussions in the context of intralingual translation in the context of correct translation studies from the applications in the publishing market.

Key words: Turkish literature classics, intralingual translation, translation methods, paratext, translation history, publishing house

1. Giriş

Türk klasikleri yayıncılık sektörünün vazgeçilmez yayın kategorileri içerisinde yer almaktadır. Türk toplumunun geçmişine ayna tutması sebebiyle her daim belli bir okuyucu kitlesinin ilgisini çekmektedir. Yayınevleri açısından ise bu kategoriye dahil olan eserler için telif hakkı ödeme zorunluluğunun bulunmaması cazip gelebilmektedir. Söz konusu telif hakkı, yazarın ölümünün üzerinden yetmiş yıl geçtikten sonra ortadan kalkması sonucunda, bazı yayınevleri nitelikli bir editoryal denetimden ödün vererek, hatta çoğu zaman en temel redaksiyon işlemlerini dahi uygulamadan eser basımına yeltenmektedir; dolayısıyla günümüz okuyucusunu tatmin etmeyecek eser örneklerinin piyasada yer alması neredeyse olağan bir durum halini almıştır. Türk klasik romanların yayınlanmasındaki keyfi tutumlar, ilgili eserlerin okuyucu tarafından layıkıyla takdir görememesine yol açabilmektedir. Bunun önüne geçebilmek için kültürel geçmişin hazinesi olarak nitelendirilebilecek olan Türk edebiyatının klasikleşmiş yapıtları titizlikle ele alınıp yayımlanmalıdır. Bu sebeple aşağıdaki bölümlerde yayıncılık sektöründe Türk klasiklerinin

yayınlanmasında referans olabilecek üç yayınevinin gerçekleştirdiği dil içi çeviri temelli kitap tasarımı ele alınacaktır. İnceleme nesnesi olarak Türk edebiyatında önemli bir yeri olan Halid Ziya Uşaklıgil'in (1866-1945) *Mai ve Siyah* eserinin Can Yayınları, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları ve Koridor Yayıncılık'ta çıkan versiyonları tercih edilmiştir. Söz konusu yapıt Türk edebiyatının ilk ulusal roman örneklerinden biri olmakla beraber, bizzat yazarı tarafından sadeleştirilerek yeniden yayınlanmıştır. İncelemeye tabii tutulan ilgili eserin farklı basımlarının incelenmesi, yayınevlerinin dil içi çeviri açısından uyguladıkları aktarım tercihlerini yan metinlere yansıttıkları şekliyle karşılaştırılarak tanıtılmasına imkân sunmaktadır. Dil içi çeviri Jakobson (1959: 233) tarafından aynı dilin içerisinde yeniden yazım olarak tanımlanmaktadır. Fakat eski dönemlere ait bir metnin dil içi çevirisi, yani kaynak metin içerisinde geçen sözcüklerin güncel sözcük verileri ile değiştirilmesi, yeniden yazımın ötesine geçen bir işlemi işaret etmektedir: Yayıncı ve çevirmenin ön görüşü temelinde şekillenen eserin dilini güncellemesi, asıl metnin haricinde dahil edilen bilgilendirici ek metinler ile desteklenmektedir. Okuyucunun eseri alımlama sürecine yardımcı olabilmesi adına eklenen söz konusu yan metinler, içeriksel açıdan farklılık gösterebilmektedir. Burada yayınevinin dilsel sadeleştirme işlemini hangi ek bilgiler ile desteklemek istediği belirleyici olmaktadır. Yan metinlerin dil içi çeviri uygulamasının vazgeçilmez bir parçası olduğu dikkate alınarak, orijinal metnin günümüze uyarlanmasındaki önemi aşağıda gösterilen metin verileri üzerinden vurgulanacaktır. Geçmişe ait edebi eserlerin güncellenmesine dair uygulamalarını doğru bir zeminde tartışabilmek adına özellikle klasik eser yayıncılığı konusunda nitelikli eser basımları ile kendini ispatlamış yayınevlerinin sundukları çevirilerin yan metinleri üzerinden ilerlenecektir; burada elde edilen verilerden yola çıkılarak, temsili olarak dil içi çeviri uygulamalarının ne şekilde ele alınması gerektiğine dair önermeler ortaya konularak son dönemlerde çeviribilim içerisinde süre gelen dil içi tartışmalara katkı sunulması amaçlanmaktadır.

2. Tarihsel Gelişim Süreçlerinden Hareketle Günümüz Türk Klasikleri Yayıncılığı

Günümüzde Türk Klasikleri olarak adlandırılan edebi eserler kategorisi milli kültürümüze dair değerleri yansıtmaya açısından önemli bir konuma sahiptir. Türk toplumunun birikimlerine ayna tutan her bir klasik eser, sadece üretildiği dönemsal arka planı içerisinde hizmet ettiği misyona katkı sunmakla sınırlı kalmayıp günümüzde de geniş bir amaç yelpazesinde kendine yer

bulabilmektedir. Bu bağlamda ortaya konulacak olan tartışmayı sağlam temeller üzerine oturtabilmek adına öncelikle roman türünün edebiyatımıza giriş aşamaları ele alınacaktır. Türk romanının ilk ortaya çıktığı dönemlere ışık tutulduğunda, edebiyatın toplumsal gelişim süreçleri ile koşut olarak geliştiği net bir biçimde görülmektedir. Türk edebiyatının roman türü ile ilk temasları, ilgili dönemin politik ve toplumsal yönelimlerin bir ürünü olduğunu göstermektedir. Zaten roman türünün ilk ortaya çıkış evreleri incelendiğinde de Avrupa’da Aydınlanma ve Sanayi Devrimlerinin sonucunda ortaya çıkan dönemin burjuva toplumunun sanatsal bir ürünü olduğu görülmektedir: Toplumsal ve siyasi değişimlerle yakın temas içinde olması sebebiyle roman, temelde tarihsel bir belge niteliğindedir (Türkislamoğlu, 2023: 271). Avrupa ile kıyasla daha geç dönemlerde olsa da Türk edebiyatında da roman türü, birtakım toplumsal dönüşüm girişimlerinin aracı olarak yer alır. Tanzimat döneminde (1839-1876) batılılaşma eğiliminde olan siyasi otoritenin toplumda yaygınlaşmasını arzu ettiği kültürel yapılanma kendini edebiyat alanında da göstermektedir. Batı ile entelektüel düzlemde de temas içinde bulunan Osmanlı aydınları edebiyata da yeni edebi yapıların önünü açmak gerektiğine kanaat getirmektedirler. Böylelikle romanın dışında tiyatro, makale gibi geleneksel Osmanlı edebiyatında henüz dahil olmamış metin türleri oluşturulma girişimlerinin önü açılmıştır. Bu süreçte özellikle Fransızcadan yapılan çeviriler yazarların dikkatini çekmektedir: Batı edebiyatından aktarılan romanlar, zamanla taklit edilmekten ziyade dönemin toplumsal arka planı içerisinde kendine özgü kültürel öğeleri de harmanlayıp özgün yapıtlar olarak Türk edebiyat sahnesinde birer birer yerini almayı başarır. Osmanlı edebiyat geleneğinde zaten var olan geleneksel anlatılar, çeviri eserler ile birlikte erken dönem Türk romanını oluşturmuşlardır (Argunşah, 2006: 24-25). Bu sürece öncülük eden roman türünde yayımlanan ilk eser Yusuf Kâmil Paşa’nın 1862’de Fransız yazar Fenelon’dan yaptığı *Télémaque* adlı eserin çevirisidir; özgün Türk romanları ise Namık Kemal ve Ahmet Mithat Efendi’nin sundukları edebi yapıtlar ile şekillenmektedir (Argunşah, 2006: 24). Bu bağlamda Türkislamoğlu (2023: 271) romanın bir kurgu sanatı olmasına rağmen, ilk çıktığı dönemlerden başlamak üzere Türk toplumuna ayna tuttuğunun altını çizmektedir:

„Romanın, aydınlar açısından siyasi görüşleri aktarmanın bir yolu haline gelmesi okuyucuya Türkiye’nin Tanzimat döneminden itibaren yaşadığı temel siyasi ve toplumsal meseleleri, dönüşümleri izlemeyi mümkün kılmıştır. Bu açıdan Türk romanı, Batılılaşmanın kültürel yansımalarından II. Abdülhamit ve II. Meşrutiyet dönemlerinin siyasi kavgalarına, Millî Mücadele’den Cumhuriyet’e, Atatürk devrimlerinden çok partili siyasal hayata geçişe kadar

uzanan döneme uzanan dönemde Türk tarihine ilişkin bir fikir edinmesini sağlayabilmektedir. Bu fikrin bir kurgu içinde ve bu kurguyu yazanın bakış açısından verildiğini de her zaman hatırd tutmak gerektiği de burada not düşülmelidir.” (Türkişlamoğlu, 2023: 271)

Yukarıda öne çıkartılan Türk romanının özellikli içerikleri, onun zaman içerisinde toplum tarafından değerli bir konuma yerleştirilmesinin önünü açmaktadır. Klasikler arasında yer alan eserler hem içeriksel hem de dilsel açıdan üstün birer edebi ürün olduklarından, seçkin edebiyat kategorisinde yer almaktadırlar. Klasik eser kavramına bütünsel bir yaklaşım sonucunda getirilen aşağıdaki tanım bu bağlamda açıklayıcı bir temel anlayışı işaret etmektedir:

„Dünya edebiyat otoritelerine göre en nitelikli eserler, klasik diye tanımlanan eserlerdir. Klasik eserlerin tespit edilmesinde farklı yaklaşımlar olsa da ortak paydanın söz konusu eserlerin edebi ve estetik açıdan yüksek bir değer taşıması, dil ve anlatım yönüyle kusursuz ve kusursuza yakın olması, kültür ve bilgi bakımından doyurucu nitelikler taşıması olarak şekillendiği görülmektedir.” (Kalfa, 2013: 111)

Burada klasik eserlerin temel nitelikleri arasında gösterilen dilsel ve kültürel özelliklerin günümüz okuyucusuna layıkıyla tanıtılması, metin üzerinde belirli işlemlerin yapılmasını da gerekli kılmaktadır. Her şeyden önce yazarın biçemi günümüz erek alıcısının da alımlayabileceği şekilde yansıtılmalıdır. Bu çerçevede ilgili kaynak metin üzerinden gerçekleştirilecek dilsel aktarım, birçok etmeni göz önünde bulundurarak şekil almalıdır. Mikro düzlemde gerekli görülen editoryal ve redaksiyon bağlamındaki müdahalelerin temelinde, ön görülen alıcının beklentilerini tatmin etme amacı yatmalıdır. Eski dönemlere ait bir metni günümüze taşıma sürecine yön verirken, öncelikli olarak erek metnin hedef kitlesinin belirlenmelidir. Çeviri etkinliğinin rotası ise buradan hareketle detaylandırılmalıdır. Amaç eğer günümüz Türkçesinden uzak bir dil kullanımı ile kaleme alınmış eserleri güncel bir dilsel yapıya büründürmek ise, orijinal metnin özellikleri mümkün olduğu kadar yansıtılmaya çalışılmalıdır. Bu bağlamda metnin zamansal ve kültürel içeriğini şimdiki okuyucunun anlayabileceği bir düzleme çekme adına birtakım eklemelere ihtiyaç duyulacaktır: dipnot kullanımı, açıklamalar ve sözlükçe oluşturma yöntemleri çeviribilimsel literatürde öne çıkan önermelerdir (Koller, 2012: 230). Düz anlamsal eşdeğerlik altında ele alınan söz konusu yöntemler, metnin kaynağına bağlı kalma oranına koşut olarak devreye girecektir. Erek metin okuyucusu Osmanlıcanın dil kullanımına ve kültürel dokusuna ne derece hâkim ise, yardımcı öğelerin kullanımına daha sınırlı olarak ihtiyaç duyulacaktır. Fakat ortaya konulması

hedeflenen erek metnin dilsel ve kültürel açıdan eski dönemlere dair alt yapıya sahip olmayan bir alıcı için gözden geçiriliyor ise, orijinal metinden uzaklaşma ihtimali artacaktır. Bu aktarım seçeneğinde eski dil kullanımı bağlamında oluşturulabilecek eşdeğer kullanımdan vazgeçilerek, güncel dil seçenekleri tercih edilmektedir. Her iki yaklaşımda da erek metne sonradan dahil olan destek öğelerinin dışında metin çevresinde yer alan ek metinler, çeviri metnin kurgusunda önemli rol oynamaktadır. Genette, Maclean (1991) ve Genette'nin (2001) yan metinlere (*paratext*) ilişkin ortaya koydukları incelemeler, kaynak metin ile destekleyici öğelerin etkileşiminin önemini ortaya koymaktadır (Aksöz, 2018). Yan metinlerin içerikleri çeviri metnin hangi düzlemde erek okuyucusuna aktarılacağı ile de ilişkilidir. Bu çerçevede öncelikli olarak çözümlenmesi gereken sorun, çevrilecek olan klasik eserin dönemsel özelliklerinin günümüz okuyucusuna ne şekilde aktarılacağı sorunudur. Sarı ve Gençtürk (2022) bu bağlamda çevirmenin Osmanlıcaya hâkim olması gerekliliğinin altı çizilmektedirler, çünkü Türk klasikler kategorisine dahil olan eserlerin büyük bir kısmı Osmanlıca, yani Arap harfleriyle yazılmış metinlerdir. Bu bağlamda uygulanan yöntem dizisi temelde iki aşamadan oluşmaktadır: (1) Birinci basamakta eserin Arap harflerinden Latin harflerine aktarılması, yani transliterasyon işlemi uygulanır. Bu aşamada eser yazarın yazdığı şekilde, hiçbir değişikliğe uğramadan Arap harflerinden, yani Osmanlıcadan Latin harflerine aktarılmaktadır (Sarı, Gençtürk 2022). Yayınevi bir klasik eseri bu şekilde yayımlamayı tercih eder ise, yayımlarken bilinmeyen kelimeler için dipnot veya kelimelerin yanında köşeli parantezlere ya da eserin sonunda sözlük oluşturmaya ihtiyaç duyabileceği ifade edilmekle beraber, eser bu şekilde Latinize edilirken yazarın biçimine ve söz dizimine müdahale edilmediğinden anlaşılabilirlik açısından sorunlar çıkabileceğinin altı çizilmektedir (Sarı, Gençtürk 2022). Çevirinin ikinci aşaması ise dil içi aktarımını kapsamaktadır: Günümüz Türkçesine çevrilen eserin anlaşılır olması yazarın biçiminin korunmasının önüne geçmektedir (Sarı, Gençtürk 2022). Burada sadeleştirme işlemi gerçekleştiren çevirmenin dönemsel dil kullanımlarına ve kültürel içerikleri tam olarak anlamlandırıp güncel okuyucunun anlayacağı biçimde dönüştüremediğinde yanlış çeviri karşılıklarının eserde yer almasına yol açabileceğine dikkat çekilmektedir (Sarı, Gençtürk 2022). Okur açısından ise doğru hazırlanmış bir klasik eserin tespiti kapaktan sonraki sayfalarda editörün ve çevirmenin isimlerinin yer alması, yayıma hazırlayanın ve çevirmenin ön sözlerinde uyguladıkları yöntemler hakkında bilgi vermeleri ilgili eserin ne derece özenle hazırlandığına dair fikir verebileceğinin altı çizilmektedir (Sarı, Gençtürk 2022). Burada sunulan geniş yöntem yelpazesi aşağıdaki bölümlerde uygulamadan örneklerle ele alınacaktır. Halid Ziya

Uşaklıgil'in *Mai ve Siyah* eserinin farklı yayınevlerinden çıkan basımları yan metinsel içeriklerden hareketle incelenecektir. Böylece yayınevlerinin tercihleri doğrultusunda klasik bir eserin okuyucu ile buluşturulduğunda ağırlık kazanan etmenler açığa çıkacaktır.

3. *Mai ile Siyah* Eseri Örneğinde Yayınevlerinin Dil İçi Çeviri Tercihlerine Dair Değerlendirmeler

Klasik eserler edebiyat kategorisi içerisinde her daim özellikli bir konuma sahip olmuşlardır. Zaman zaman farklı edebiyat türleri ilgili dönemin popüler okuma tercihlerine göre okuyucunun ilgisini üzerine çekmeyi başarmıştır; fakat klasikleşmiş edebiyat ürünleri sarsılmaz bir biçimde her kesimden okuyucunun az veya çok tanış olmasını gerektiren bir edebi tür olarak konumunu korumayı başarmıştır. Dünya edebiyatı üst çatısı içerisinde toplanmış ulusal edebiyat ürünleri özellikle üretildikleri toplum içerisinde daha yoğun bir biçimde alınıp irdelenmektedirler. Türkiye'deki okuma tercihlerine bakıldığında da bu böyledir: Popüler edebiyatın yanında klasik edebiyata ait eserler, yayıncılık sektörünün vazgeçilmez eser seçkisi olarak yerini korumayı başarmıştır. Son dönemlerde ise özellikle Türk edebiyatına ait klasikleşmiş eserlere yönelik eğilimin arttığını gözlemlemek mümkün. Toplumun kendi kültürel değerlerine daha fazla odaklanmasıyla birlikte, yayıncılık sektörünün her alanında ulusal değerleri ön planda işleyen içerikler de öne çıkmıştır. Türk klasik edebiyat yayıncılık konusunda önde gelen yayınevleri de bu bağlamda birçok eseri tekrar gözden geçirip yayımlamaktadır. Günümüz okuyucusunun bilinçli okuma tercihlerine hitap edebilme adına yayınevleri son derece profesyonel bir tutum içerisinde eserlerini hazırlamaktadırlar: Özenli kapak sayfası dizaynı seçimi ile sınırlı kalmayan klasik eserler, titizlikle redakte edilen dilsel seçkinin yansıtıldığı kâğıt ve basım uygulamaları ile bütüncül olarak okuyucusuna tatmin edici bir okuma serüvenini sunma iddiasında olduğunu vaat etmektedir. Bu izlenimleri daha net bir biçimde ortaya koyabilmek adına aşağıdaki bölümlerde klasikleşmiş Türk edebiyatı yayıncılığı alanında sektörün önde gelen yayınevleri arasında gösterilen Can Yayınları, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları ve Koridor Yayıncılık tarafından çıkarılan Halid Ziya Uşaklıgil'in *Mai ve Siyah* eserinin sadeleştirilmiş yeniden basımları, yayınevlerinin tercih ettikleri uygulamalar açısından irdelenecektir. Betimleyici bir yaklaşım çerçevesinde söz konusu klasik eserin günümüze hangi aktarım tercihleri esas alınarak taşındığı gösterilmeye çalışılacaktır. Ortaya konulacak olan saptamaların yol gösterici olabilmesi adına özellikle klasik eser yayıncılığı bağlamında sektörde kurumsal kimliği ile öne çıkan yayınevlerinin

ortaya koydukları ürünlerin incelenmesinin uygun olacağı açıktır. Çünkü ancak bu şekilde çeviribilim alanı içerisinde de yöntemsel açıdan özgül bir çeviri etkinliği olan dil içi çevirinin yöntemsel gereklilikleri desteklenebilecektir.

3.1. Dil İçi Çeviri Perspektifinden Doğru *Mai ile Siyah*

Mai ve Siyah eseri birçok açıdan Türk edebiyatında önemli bir konuma sahiptir. Tanzimat döneminde çeviri yoluyla gerçekleşen yabancı edebiyat türleri ile tanışıklığın ardından Türk edebiyatı içerisinde de benzer yapıtları oluşturma eğilimi görülmüştür. *Mai ile Siyah* da bu girişimlerin içerisinde Batılı yapıtlar ile kıyaslanabilen ilk milli roman olma özelliğine sahiptir. Bu sebeple Halid Ziya Uşaklıgil'in bu eseri ulusal edebiyat sahnesinin önemli kilometre taşlarından biridir. 1896-1897 yıllarında *Servet-i Fünun Dergisinde* tefrika edilen *Mai ve Siyah* eseri, 1898 yılında kitap olarak ilk defa yayımlandıktan sonra Uşaklıgil'in sağlığında altı baskı (1900, 1913, 1938, 1942) yapmıştır (Çağın, 2022). Kendisiyle yapılan röportajlardan, Uşaklıgil en değer verdiği romanının bu eser olduğu anlaşılmaktadır; yazar ayrıca bu romanının çok fazla eleştirel açıdan incelenmesinin tek sebebi olarak „bir dönemeç noktasına tesadüf etmiş” olmasından kaynaklandığını düşünmektedir (Uşaklıgil, Çağın 2022 iç.). Dönemin toplumsal sorgulamaları romanın baş kahraman hayalperest Ahmet Cemil'in gerçeklerin acımasızlığı ile yüzleşmesi üzerinden konutlaştırmaktadır. Arka planda İstanbul'un sanat, edebiyat ve basın hayatı işlenmektedir; böylece dönemin toplumsal yaşayışına ayna tutan eser, bir nesil romanı olma niteliğini de taşımaktadır (Kozan, 2020: 56). Konu örgüsü içerisinde o dönem hız kazanan çeviri faaliyetleri ve basın dünyasının sorunlarına da değinilir (Kozan, 2020: 56-57). *Mai ve Siyah* eserinin ilgi çeken bir başka yönü ise bizzat yazarı tarafından dil içi çeviriye tabi tutulup Latin harfleriyle 1938 yılında yeniden yayımlanmış olmasıdır. *Mai ve Siyah*'ın basımını üstlenen Hilmi Kitabevi, Osmanlı-Rus Savaşında İstanbul'a gelen aslen Kazan Türklerinden olan İbrahim Hilmi Çığıracı tarafından ilk olarak 1896'da Bâbîâli'de Kitaphane-i İslâm adıyla kurulmuştur (Haleva, B., Kıvanç, A.Z., 2015: 1335 iç. Ocak, 2003:45). Ağırlıklı olarak tarih, din, edebiyat ve askerlik içerikli yapıtlar yayımlayan yayınevinin adı 1921'de Kitaphane-i Hilmi olarak değiştirilmiş, sonrasında Cumhuriyet döneminde de Hilmi Kitabevi olmuştur (Haleva, B., Kıvanç, A.Z., 2015: 1335). Uşaklıgil, *Birkaç Söz* başlığı altında eseri sadeleştirirken asıl amacının yeni neslin anlayabileceği bir metin dilini ortaya koymak olduğunu ifade etmektedir; dönemin dilsel

beğenilerini öncelikli kılarken eserin yapısına asla dokunmadığını da vurgulamaktadır (Uşaklıgil, 1938). Yayınevlerinin ilgisini her dönem çeken *Mai ve Siyah* eserinin Türk klasikleri arasında önemli bir yere sahip olduğundan günümüzde de yayınevlerinin ilgisini çekmeyi başarmaktadır. Dil içi çeviri yaklaşımlarının çeşitliliğini uygulamadan doğru gösterebilme adına *Mai ve Siyah* romanının üç farklı basımı aşağıda ele alınacaktır: Can Yayınları, Türkiye İş Bankası Yayınları ve Koridor Yayıncılık tarafından ortaya konan basım örneklerinin karşılaştırılması sonucunda yayınevlerinin eserin güncel okuyucu ile buluşturulmasındaki tercihlerini karşılaştırma fırsatını sunacaktır. Bu bağlamda özellikle yan metinlerin işlevinin önemi görülecektir (Alimen, 2021; Uluşahin, 2020). Yayınevi yan metinsel seçkisini belirlerken aynı zamanda okuyucusunu hangi bilgiler ile donatacağına da karar vermiş olur: Okuma serüveninin en başında edinilen arka plan bilgileri, okuyucunun geçmişe yapacağı yolculukta tökezlemeden yol almasına yardımcı olacaktır. Kaynak metnin haricinde sunulan ek metinler ve açıklamalar, ilgili eserin günümüzde de yazarın amaçladığı şekliyle alımlanabilmesine katkı sunacaktır. Özellikle yayıncı, editör ve çevirmen tarafından sunulan ek bilgilerin ve yöntemsel yaklaşımların incelenmesi, gerçekleştirilmiş olan dilsel güncellemenin hangi zemine oturtulup geliştirildiğini ortaya koyabilmek adına önemli veriler içermektedir.

3.2. Profesyonel Yayıncılık Çerçevesinde Yayınevlerinin Dil İçi Çeviri Uygulamaları

Kitap piyasasında klasik eser yayıncılığı konusunda Can Yayınları, Türkiye İş Bankası Yayınevi ve Koridor Yayıncılık sundukları profesyonel ürünler sayesinde önemli bir konuma sahipler. Can Yayınları ve İş Bankası Yayınevi edebiyat açısından Türkiye'nin köklü yayınevlerindedirler (Gülsoy, 2018). Koridor Yayıncılık ise kurulduğu 2005 yılından bu yana yenilikçi anlayışı ile özenle hazırlanmış klasik edebiyat dizisi ile dikkat çekmektedir. Aşağıdaki bölümlerde söz konusu üç yayınevinin klasik Türk edebiyatı yayıncılığı açısından yaklaşımları karşılaştırmalı olarak ele alınacaktır. Türkiye'nin edebiyat yayıncılığı bağlamında markalaşmış yayınevlerinden biri olan Can Yayınları, Türk klasiklerine *Miras* dizisi kapsamında odaklanmaktadır. Bu çerçevede yayımlanan Türk edebiyat yapıtları içerisinde *Mai ve Siyah* romanı da yerini almaktadır. İncelemeye esas alınan 18. baskı olarak çıkan *Mai ve Siyah* eserinin kapak sayfası görsel açıdan eski bir yapıt havası verilmeye çalışılmış; kenarlara yerleştirilen dalgalı çizgiler ile eski dönemlere ait bir kitap olduğu izlenimi verilmektedir. Kapak sayfasına büyük punto ile yerleştirilen eser

başlığında kullanılmış olan yazı stili de verilmek istenen bu izlenimi desteklemektedir. Bunun dışında okuyucuya eserin güncel bir dil kullanımı ile hazırlandığı bilgisi de başlığın hemen altında yer alan ‘Günümüz Türkçesiyle’ ifadesi ile verilmektedir. Kapakta dikkat çeken bir başka bilgi ise ‘Ahmed İhsan’ın Sunuşuyla’ ibaresidir. Burada kitabın giriş sayfalarında yer verilen 1896 yılına ait Servet-i Fünunda Mai ve Siyah’ın tefrika edildiği bir sayfa öncesinde ‘sermuharrir ve müdür Ahmed İhsan’ imzalı yazısına atıfta bulunmaktadır. Söz konusu yazı, yayınevi editörü Mustafa Çevikdoğan tarafından ‘çevrimyazı ve günümüz Türkçesine uyarlayan’ ibaresiyle romanın öncesinde okur ile paylaşılmaktadır (Uşaklıgil, 2024: 13-15). Yarı başlık sayfasını izleyen künye sayfasında birinci basımın Âlem Matbaası tarafından 1313 (1898) yılında yapıldığına ek olarak bir satır altta ‘yazar tarafından dili sadeleştirilmiş birinci basım: Hilmi Kitabevi, 1938’ bilgisi verilir. Editör olarak Tamer Erdoğan ve Mustafa Çevikdoğan kitabın sorumluluğunu üstendikleri bilgisinin akabinde eserin günümüz Türkçesine uyarlanmasını Tamer Erdoğan’ın gerçekleştirdiği ifade edilir. Başlık sayfasından sonra yazarın yaşamöyküsü yer almaktadır. Okur burada Halid Ziya Uşaklıgil’in hayatı ve eserleri hakkında bilgilendirilir. Kaynak eserin eski dönemlere ait olduğu özellikle yayınevi tarafından eklenen iki tarihi metin görseli ile pekiştirilir: Servet-i Fünun’un 23 Mayıs 1312 (4 Haziran 1896) tarihli nüshasında yer alan *Mai ve Siyah*’ın Arap harfleriyle basılmış olan orijinal sayfası ve onu izleyen sayfada Halid Ziya Uşaklıgil’in 1938 baskısına eklediği *Birkaç Söz* başlıklı not. Sonraki sayfada *Can Yayınlarının Notu* altında kaynak eser hakkında bilgi verildikten sonra kitabın günümüze uyarlanması bağlamında tercih edilen yöntemler hakkında bilgi verilmektedir. Öncelikle *Mai ve Siyah* hazırlarken yayınevi olarak 1938 baskısını esas aldıklarını ve bu metni 1898 baskısıyla karşılaştırarak eksiklikleri ve anlaşılmayı güçleştiren değişiklikleri saptayıp önemli hataların yapıldığı yerlerde 1898 baskısındaki ifadeleri kullanıp dipnot düştükleri bilgisini okuyucu ile paylaşırlar. Günümüzde artık kullanılmayan kelimeleri bugünkü karşılıkları ile değiştirirken yazarın üslubunu korumaya dikkat ettiklerini ifade ederler. Ayrıca kitabın içerisinde yer alan desenleri ve çizimleri *Servet-i Fünun*’daki tefrikadan ve kitabın ilk baskısından aldıklarını da belirtirler. Kullanılan görseller, kitabın eski dönemlere ait bir kitap olduğu izlenimini kuvvetlendirmek adına etkili bir tasarım aracı olarak kullanılmıştır. Okuyucunun *Mai ile Siyah* eserini çok yönlü alımlayabilmesi adına olsa gerek editör Tamer Erdoğan tarafından *Sönen Hayaller ya da Ahmed Cemil* alt balığı ile bir *Sonsöz* eklenmiştir: Burada eserin edebi değerini ortaya koyan değerlendirmelere yer verilirken Gökalp, Tanpınar ve Burian gibi önemli isimlerin esere yönelik görüşleri de referans verilir. İncelemeye dahil edilen

Türkiye İş Bankası yayınevi ise *Mai ve Siyah* eserine *Kültür Yayınları* kapsamında *Türk Edebiyat Klasikleri* dizisinde yer verir. 2024 yılında yayımlanan 13. basımının kapak sayfasında ‘Günümüz Türkçesiyle’ ibaresi yer almaktadır. Dil içi çevirinin Ali Faruk Ersöz tarafından yapıldığı bilgisi ise başlık sayfasında paylaşılmaktadır. Romanın içeriğinden esinlenerek olsa gerek kapak sayfasında baş kahramanın düşünceli halini yansıtmaya çalışan bir kara kalem portresine yer verilmiştir. Künye sayfasında uyarlamaya kaynak alınan özgün eserin 1942 yılında Hilmi Kitabevinde basılan versiyonu olduğu ve editoryal açıdan sorumlu olan Rükem Kızılar’ın olduğu verilen basım bilgileri arasında gösterilmektedir. Yan metin tercihi bağlamında İş Bankası Yayınları da çevirmen Ali Faruk Ersöz’ün ‘Mai ve Siyah Üzerine’ başlıklı notuna yer vermektedir: Burada eserin içeriği hakkında ayrıntılı biçimde sunulduktan sonra yapılan sadeleştirme işlemi hakkında bilgi verilmektedir. Ersöz, eseri günümüz Türkçesine uyarlamaya esas olarak yazarın kendi sadeleştirdiği 1938 yılında Hilmi Kitabevinde yayımlanan Latin harfli ilk baskısı temel alındığını ifade etmektedir. Ayrıca çalışmada günümüz Türkçesi olanaklarının elverdiği ölçüde orijinal metnin cümle yapısal açıdan özelliklerinin korunmaya çalışıldığını, sözcük seçkisinin de ihtiyaç duyulmadığı sürece değiştirilmediği vurgulanmaktadır. Burada amacın, okura anlaşılır fakat yine de kaynağına yakın bir metin sunulmaya özen gösterildiği okurun bilgisine sunulmaktadır. Uşaklıgil’in eserin öncesinde eklediği *Birkaç Söz* başlıklı yazı Can Yayınları tarafından yayımlanan versiyonunda olduğu gibi orijinal versiyonunu değil de günümüz Türkçesine uyarlanmış haliyle yansıtılmıştır. *Mai ve Siyah* eserinin sadeleştirilmiş bir diğer basımı 2023 yılında Koridor Yayıncılık’ta yayımlanır: Zeynep Arıkan tarafından yayına hazırlanan kitabın editörlüğünü dil içi çeviri alanında çalışmalarını sürdüren Tülay Gençtürk Demircioğlu üstlenmiştir. Klasik eser yayıncılığı konusunda son dönemlerde yayın yelpazesini oldukça genişleten yayınevinin okuyucuya sunduğu roman, yan metinsel açısından oldukça zengin: Kaynak metin yazarının biyografisini Zeynep Arıkan’ın ve Tülay Gençtürk Demircioğlu’nun ayrıntılı özgeçmişleri takip etmektedir. Devamında *Sunuş* altında roman hakkında detaylı bilgiler verildikten sonra çevirmen Zeynep Arıkan *Yayına Hazırlayanın Notu* başlığı ile orijinal eserin eski baskıları tanıtılır. Koridor Yayınları’nın yayımladığı baskıda romanın ilk baskısı olan 1897 tarihli Âlem Matbaası nüshası temel alındığı bilgisi verilir. Ayrıca günümüz okurunun eserin yazıldığı dönemi daha iyi anlayabilmesi için romanda geçen isimler, mekânlar, kavramlar ve eserler dipnotlarda açıklandığı ifade edilir. Dipnotların kullanımı açısından ise açıklanan yabancı isimlerin metin içerisinde okunduğu şekliyle verildiğini ve dipnotlarda orijinal yazılışları

gösterildiği belirtilir. Ek bilgiler de metnin işlerliğini kuvvetlendirici niteliktedir: Metin içerisinde geçen yazarların, bestecilerin doğum ve ölüm tarihleriyle doğdukları yerler yazılmıştır, terzilik ya da denizcilik benzeri meslek alanlarına ilişkin terimler de dipnotlarda açıklanarak açıklığa kavuşturulduğu yönetsel bilgiler çerçevesinde okuyucuyla paylaşılır. Arıkan, dil içi çevirisi yapılan eserde kaynak metne sadık kalmaktan ziyade günümüz okurunun anlayacağı bir dil yapısı ve kelime dağarcığına başvurulduğunu ifade eder. Açıklamalarına, romanın Halit Ziya Uşaklıgil'in bizzat kendisi tarafından sadeleştirilmeden önceki 1887 basımına hâkim olan kendine has üslubunu anlaşılır kılmayı hedefleyen dil içi çalışmasının amacına ulaşacağı dilekleriyle son noktayı koyar (Uşaklıgil, 2023 içinde Arıkan, 2018: 15). Görüldüğü üzere üç yayınevi de okuyucuya sundukları yan metinler içerisinde gerçekleştirdikleri dil içi çeviri hakkında bilgi vermektedirler. Temelde üç çeviri eserin temel amacı yazarın biçimini günümüz okuyucusunun anlayabileceği bir dilsel yapılandırma ile ortaya koyabilmektir. Kaynak metnin eski dönemlere ait olduğu sunulan yan metinlerin içerikleri ile desteklenmektedir. Eserin sadeleştirilmiş dilsel yapısı sayesinde okuyucu her ne kadar olay kurgusunu fazlaca zorlanmadan alımlayabilse de gerekli kültürel arka plan bilgileri ile desteklenmeye ihtiyaç olduğu gerçeğini ortadan kaldırmaz: Eski dönemlere ait toplumsal değerlere dair bilgiler özellikle yan metinler aracılığı ile anlatılmaya çalışılır. Çünkü ancak bu şekilde okuyucu orijinal eseri layıkıyla değerlendirip yazarın eseri üzerinden ortaya koymak istediği sorunsalı sorgulayabilecektir.

4. Sonuç

Türk klasikleri, Türk toplumunun geçmişine ışık tutan değerli edebi yapıtlar olarak günümüzde de yayınevlerinin ve kitap okullularının ilgisini çekmeyi sürdürmektedir. Eski dönemlere ait dil kullanımına dair uzmanlık bilgisine sahip olmayan standart kitap okuyucusunun ihtiyaç duyabileceği ek bilgiler yayınevleri tarafından sunulmaktadır. Bu çerçevede yayınevleri kendi tercihlerine göre farklı metinler hazırlayarak asıl metne destekleyici nitelikte içerikler sunmaktadırlar. Eklenen yan metinlerin çeşitliliği ve içeriksel yoğunluğu yayıncı, editör ve çevirmenin ön gördükleri çeviri amacı temelinde geliştirilmektedir. Yayınevi politikası ve çevirmen tutumunun karşılıklı etkileşimi sonucunda çeviri eserin güncelleme işlemi şekillenmektedir. Dil içi çeviri faaliyetine etki eden her bir aktörün görünürlüğü yan metinlerin kullanımı ile yansımaktadır. Böylece okuyucu kendisine sunulan güncellenmiş eserin hangi

noktalarda orijinal metinden uzaklaştığını görebilmektedir. Okuyucu yapılan çeviriye dair bilgilendirilmesi sonucunda bilinçli bir okuma serüveninin de kapıları aralanmış olur: Kültürel geçmişine ışık tutan bir eseri çok yönlü değerlendirebilen okuyucu, ulusal değerlere ilişkin farkındalığını geliştirebilecektir. Yayınevlerine bu bağlamda önemli sorumluluklar düşmektedir: Klasik eser yayıncılığı aracılığı ile toplumu kültürel geçmişi ile tanıştıran uzman editörler ve eski dönemlere ait dil kullanımlarına hâkim çevirmenler ile çalışmaya özen göstermelidirler. Aksi taktirde eserin doğru alımlanmasının önü kapatılmış olur ve bu da dolaylı olarak kültürel geçmişe dair yanlış izlenimlerin oluşmasına zemin hazırlamak anlamına gelir. Özellikle genç nesli kendi toplumsal geçmişi ile daha fazla tanıştırmak adına profesyonel yayıncılık anlayışının yön verdiği dil içi çeviri faaliyetlerine ihtiyaç vardır. Uşaklıgil'in *Mai ve Siyah* eserinin ön sözünde ifade ettiği üzere 'Hiçbir millet de hiçbir aydın genç yoktur ki kendi dilinin geçmişine vakıf olmasın'. Burada işaret edilen dilsel geçmişe dair bilgi birikimine sahip olunması talebi aynı zamanda kültür etmenini de dolaylı olarak içinde barındırır, çünkü dil ve kültür her daim etkileşim içerisinde.

Kaynakça

AKSÖZ, M., 2018. Yanmetin (Paratexte) Nedir? Metin Çevresindeki Yazılı Öğeler (Peritexte) Nelerdir? *Turkish Studies*. Vol. 13 (12). S. 27-47.

ALİMEN, N., 2021. Diliçi Çeviriler, Yanmetinler ve Normlar Odağında Tarihsel Roman Çevirileri: *The Talisman Örneği, Çeviribilim ve Uygulamaları Dergisi* (31).S. 20-44.

ARGUNŞAH, H., 2006. Tanzimat'tan Meşrutiyet'e Türk Romanı, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* (4/8). S. 23-100.

BERK, Ö., 2005. Diliçi Çeviriler ve *Mai Ve Siyah*, *Dilbilim* (14), S. 139-149.

BRUNNER, M. E., 2003. *Literaturübersetzung und Interpretation – Die Suche nach dem Subtext hinter dem Text*, (<https://publikationen.ub.uni-frankfurt.de>, 27.11.2024)

KAHRAMAN, M. 2016. Türk Romanının Derin Kökleri. *Türk Dili*. S. 37-52.

ÇAĞIN, S., 2022, "*Mai Ve Siyah (Halit Ziya Uşaklıgil)*", *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü* (<http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/mai-ve-siyah-halit-ziya-usakligil-tees-1844>, erişim tarihi: 12.01. 2025).

GENETTE, G., MACLEAN, M., 1991. Introduction to the Paratext. New Literary History, Vol. 22 (2), Spring 1991, Baltimore, The Johns Hopkins University Press. S. 261-272.

GENETTE, G., 2001. Paratexte. Das Buch vom Beiwerk des Buches, aus dem Französischen von Dieter Hornig, Berlin. Suhrkamp Verlag.

GÜLSOY, M., 2018. Murat Gülsoy ile Yayıncılık Üzerine bir Söyleşi. 9 Temmuz 2018. Gaia Dergisi, (<https://gaiadergi.com/murat-gulsoy-ile-yayincilik-uzerine-bir-soylesi/> ; erişim tarihi: 02.02.2025)

HALEVA, B., KIVANÇ, A.Z., 2015. Türkiye’da Çeviri Politikaları Ve Yayınevleri Üzerine Dönemsel Bir Kesit İncelemesi, Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 10/8 Spring 2015. S. 1325-1344. DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8263>

JAKOBSON, R., 1959. On Linguistic Aspects of Translation, Harvard University Press, Massachusetts, (<https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&opi=89978449&url=https://web.stanford.edu/~eckert/PDF/jakobson.pdf&ved=2ahUKEwi8g7W18eeGAXXUBtsEHQSYA6gQFnoECB0QAQ&usq=AOvVaw1BEuZFXluz981rWQgi-m6Z>, erişim tarihi 03.01.2025).

TÜRKİSLAMOĞLU, E., 2023. Roman Üzerinden Tarih ve Topluma Bakmak Konusunda Bir Deneme: Türk Romanında Batılılaşma Hareketinin İzlerini Sürmek, CTAD (19/ 37). S. 261- 283.

KALFA, M., 2013. Klasik Eserler ve Klasik Eserlerin Eğitsel İşlevi, Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi (171). S. 105-112.

KOLLER, W., 2012. Einführung in die Übersetzungswissenschaft. Tübingen.

KOZAN, A. Ş., 2020. Dönem Sanatçı ve Eser Bağlamında Halit Ziya Uşaklıgil ve Peyami Safa Romanlarının İncelenmesi, Kırşehir.

OCAK, B., 2003. Bir Yayıncının Portresi: Tüccarzade İbrahim Hilmi Çığıracan, İstanbul: Müteferrika Yayınları.

OLGUN, G. M., PINARBAŞI, D., 2022. Çeviri eşikleri: Yan Metinsel Unsurlarda Çeviri Süreçleri ve Çevirmenin Sesi, RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi (31), S. 1748-1779.

SARI, A., GENÇTÜRK, T., 2022. Klasik Eserlerde İyi Kötü Ayırımı Nasıl Yapacağız? Mürsel Çavuş ile Söyleşi, (<https://www.bookinton.com/yayinevleri/editorlerden/klasik-eserlerde-iyi-ve-kotu-ayrimi-nasil-yapacagiz/>, erişim tarihi 13.01.2025)

SERDAR, A./TUTUMLU, R., 2022. Tefrika Romanlarında Osmanlı/Türk Romanına Kanonun Ötesinden Bakmak, Zemin Dergisi (3). S. 186-212.

ULUŞAHİN, E., 2020. Farklı Yayınlarında Basılan Sergüzeşt Adlı Romandaki Yan Metinsel Unsurların Diliçi Çeviri Bağlamında Mukayesesi, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi (8/105), S. 236-253.

UŞAKLIGİL, H. Z., 1938. Mai ve Siyah. İstanbul, Hilmi Kitabevi.

UŞAKLIGİL, H.Z., 2023. Mai ve Siyah, İstanbul, Koridor Yayınları.

UŞAKLIGİL, H.Z., 2016; 2024. Mai ve Siyah, 18. Basım, Can Yayınları. İstanbul.

UŞAKLIGİL, H.Z., 2018; 2024. Mai ve Siyah. Türkiye İş Bankası Türk Edebiyatı Klasikleri-10, 13. Basım, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları.

YAZAR, S., KAÇAR, M. (Yay. Haz.), 2022. Teoriden Pratiğe Türk Edebiyatında Diliçi Çeviri, İstanbul. Ketebe Yayıncılığı.